

NA TROPACH SŁOWIAŃSKICH DIALEKTYZMÓW LEKSYKALNYCH W TOPONIMII POLSKI: *VERTĚJA ‘WZNIESIENIE’ I POKREWNE¹

ZBIGNIEW BABIK

Instytut Filologii Słowiańskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński,
Kraków, Polska

BABIK, Zbigniew: Tracking ancient Slavic lexical dialectisms in the toponymy of Poland: *vertěja ‘hill, holm’ and cognates. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2024, Vol. 75, No. 2, pp. 139–156.

Abstract: A Polish field name attested in the 20th–21st centuries as *Wrzyciej*, *Wrzycieja* and (plural?) *Wrzycieje* (the village of Apolonka, Silesian Voivodeship, Southern Poland) seems to reflect the ancient Slavic lexical dialectism *vertěja ‘small hill; holm (?)’, conserved as appellative up to our days mainly in Old and North Russian as well as in few Belarusian and peripheric North-Western Ukrainian dialects. In the main bulk of the paper historical reflexes of this word (including variants) and those of the most closely related lexemes *vertĭ (*-i-stem) and *vertĭje are presented and discussed. The latter, in their turn, may be reflected in the Polish place names *Wrzec(z)ko* bis (if < *Vert-Ńsko) and (so?) *Wrzecica* (if < *Vertica). As the vowel *y* of *Wrzyciej-* might point to the retained length of the etymologically long radical syllable, some remarks are devoted to the prosodic reconstruction and subsequent evolution of possible proto-forms as well.

Keywords: *Wrzyciej(a)*, Polish toponymy, Proto-Slavic vocabulary, geographical terminology

Jesienią 2014 r., przeprowadzając zamierzoną na poszukiwanie archaizmów nazewniczych ekskserpcję UN-owskiego tzw. maszynopisu profesorskiego powiatu częstochowskiego², napotkałem w nim osobliwą nazwę *Wrzyciej*, odnoszoną do pola we wsi Apolonka k. Złotego Potoku (gm. Janów). Informacja obejmowała ponadto nieróżniącą się postać obiegową (gwarową), uwagę o nieodmienności nazwy („(nie odm.)”) uzasadniającą brak końcówki dopełniacza, kod lokalizacyjny IV D 28³ oraz

¹ Ze względu na ograniczenia objętościowe pewne powiązane kwestie musiały zostać tu całkowicie pominięte – przede wszystkim etymologia omawianej rodziny wyrazowej, ale także potencjalnie pokrewne derywaty z *-n-* i *-l-* oraz ich możliwe ślady w toponimii (także polskiej). Mam nadzieję powrócić do nich w nieodległej przyszłości.

² O okolicznościach powstania i współczesnego „odzyskania” tych materiałów por. Babik (2019). Eksplorację przeprowadzał nieidentyfikowalny dla mnie językoznawca z kręgu polonistyki wrocławskiej pod koniec lat 50. XX w.

³ „IV D” to symbol kwadratu wyrysowanego na wykorzystanej przez eksploratora mapie powiatowej 1 : 100 000 z lat 50., zaś „28” to wpisany na nią numer przypisany tej konkretnej nazwie. Wobec zlokalizowania obiektu na drukowanej mapie z tego samego czasu (p. niżej) nie ma on większej wartości

dopisaną poniżej ręcznie uwagę o „nieużywaniu nazwy” (por. niżej ryc. 1). Zapewne ta ostatnia informacja, wniesiona przez organ administracji lokalnej podczas tzw. konsultowania maszynopisów, zdecydowała o pominięciu nazwy w opracowanym w postaci matrycy, choć niewydanym drukiem w normalnym trybie tomiku powiatowym (por. UNMatr CCII; Heromiński 1974).

27. b. n.	IV D 27	gr. Janów wapien- wies Apolon- ka	wapiennik, nik	Wapiennik, -a	Wapiennik, -a
28. b. n.	IV D 28	gr. Janów pole wies Apolonka	Wrzyciej (nie odmi.)	Wrzyciej (nie odmi.)	Wrzyciej (nie odmi.)
29. Ponik	IV D 29	gr. Janów wies Ponik	Ponik, -a	Ponik, -a	Ponik, -a

Ryc. 1. *Wrzyciej* w UNMasz CCII, s. 2 pliku „gm. Janów”. Widoczna dopisana ręcznie uwaga „nazwa nie używana”. Skrót „b[rak]. n[azwy].” odnosi się do wykorzystanych przez eksploratora mapy 1 : 100 000 i drukowanego wykazu nazw.

Jako że *y* może na tym obszarze gwarowym reprezentować również dawne **ē* długie (późniejsze *é* pochylone)⁴, skojarzyłem postać *Wrzyciej* < **Wrzéciej* z prasłowiańskim rekonstruktem **vertēja* ‘wzniesienie’, znanym mi od dawna z podtytułu artykułu Ż. Ż. Warbot (Varbot 1978), przytaczanego w pracach autorów polskich. Oczekiwanym lokalnym refleksem takiej praformy byłyby **Wrzecieja* lub – przy założeniu długości pierwszej sylaby i skrócenia pozostałych – **Wrzycieja*. Postać nazwy zakończoną na *-j* (zamiast oczekiwanego *-ja*) można wyjaśnić przeszerewaniami fleksyjnymi obserwowanymi w polszczyźnie między femininami na *-a* po miękkiej *i* i na spółgłoskę (por. np. *koleja* : *kolej*, zaświadczone w znaczeniach ‘kolejność’ i ‘koleina’, zob. SEJP II, s. 350). W każdym razie postaci nom.(-acc.) sg. na *-ej* nie można uznać za dawną ze względu na brak w niej oczekiwanego reflexu wzdłużenia zastępczego (**-ēj* > **-ěj* > *-ij* lub nawet *-i*), bezwzględnie oczekiwanego przy praformie zakończonej na **-ejb* lub **-ějb*. Musimy przyjąć wtórne utworzenie tego mianownika w oparciu o przypadki zależne zawierające *-ej-*. Zakończenie takie mogłoby być dawne jedynie przy wywodzie *-ej* < **-bjb*, jako że jery wzdłużeniu zastępczemu nie podlegały.

Niepokoiliła jednak informacja o nieodmienności toponimu, mogąca sugerować petryfikację w niej jakiegoś wyrażenia z przyimkiem *w* i nazwą o odmianie

informacyjnej (ściśła lokalizacja na podstawie elementu kodu umieszczonego na zaginionej dziś mapie nie będzie już raczej możliwa, por. Babik 2019, s. 299–301).

⁴ Dejna (1981, mapa 54). W szczegółach obraz jest nieco bardziej skomplikowany – według AGP III (mapa 82) w Dąbku (ok. 14 km na N od Apolonki) i Niegowej (ok. 8 km na S) podstawowym refleksem jest *y*, jasne *e* (jak w polszczyźnie ogólnej) i odrębne *ě* spotyka się w pojedynczych formach. Natomiast w Turowie (ok. 15 km na NW) podstawowym refleksem jest *ě*, spotyka się jednak *e* i *y*.

przymiotnikowej. Wątpliwości te nasiliły po wyszukaniu w Internecie wydanego przez wójta gminy Janów ogłoszenia o przetargu na sprzedaż działek, zawierającego fragment na *Wrzyciej*. Pierwszej wersji tego ogłoszenia, wydanej jeszcze przed rokiem 2020, nie zarchiwizowałem; kolejna wersja datowana jest na 25 lutego 2022 r.⁵, a działka nr 180 opisana jest w nim *Działka położona na „Wrzyciej”*. Jednak analiza sposobu opisanie innych działek przekonuje, że obok poprawnych postaci miejscownika (*na*) *Kuźlu*, *Sowiej Górze*, *Łączkach*, *Tarkach* (i nieodmiennego *na „Za Tarkami”*), *Miedzkach* form niektórych nazw użyto w mianowniku. Niewątpliwym przykładem wydaje się nazwa działki nr 346 *na „Podlzie”* (zamiast *,*Podlaziu*”), gdzie chodzi o nazwę terenową *Podlzie* znajdującą się w sąsiednim Poniku (por. np. Mp52-JKCz). Takie nieoczekiwane użycia form nazw z przyimkami o określonej rekcji wynikają zapewne z nieumiejętności posługiwania się toponimami nieznanymi autorom tych zapisów z odmiany w żywym języku, a pozbawionych oparcia w polszczyźnie literackiej (nb. zarówno *Wrzyciej*, jak i *Podlzie* mogłyby imitować postacie miejscownika hipotetycznych nazw *Wrzycia i **Podlza(a)*).

Wobec tych rozbieżności, podczas turystycznego pobytu w Apolonce pod koniec sierpnia 2020 r. przeprowadziłem wywiad terenowy, odpytując osoby napotkane na posesjach w okolicy domu sołtysa. Pierwszą informatorkę (zapewne powyżej 70 lat) zapytałem o lokalizację miejsca [na vżyćej], z rozmysłem używając postaci dwusylabowej, na co ta odpowiedziała trójsylabową ([no, no, na vżyćej]). Z dalszej rozmowy wynikało, że forma mianownika brzmi [vżyćeja], cała nazwa zaś podlega odmianie. Informatorka nie była jednak autochtonką, w Apolonce zamieszkała po zamążpójściu w latach 60., pochodziła zaś z Kieleckiego. Druga informatorka, po drugiej stronie szosy, była młodsza (nie więcej niż 50 lat?) i miejscowa. Podaną jej postać [vżyćej] poprawiła na [vżyćeja], zapytana zaś o warunki użycia toponimu bez wahania podała frazy [z vżyćej] (gen.), [na vżyćej] (acc.), [na vżyćej] (loc.). Na pytanie o jego pochodzenie zadeklarowała niewiedzę. Obie informatorki wskazywały ku północnemu zachodowi, w stronę zarastającego młodym lasem sosnowym pagórka (por. niżej ryc. 2). Na tym kwestię obecnego uzusu nazewniczego we wsi uznałem za wyjaśnioną, zaś informacje o nieodmienności za błędne, choć nielatte do wytłumaczenia. Odrzucić musimy również deklarację o nieużywaniu nazwy – gdyby już wówczas istotnie była ona znana tylko biernie i starszym pokoleniom, osoby, które trafiły do wsi w latach 60. lub później, nie miałyby okazji do jej przyswojenia (być może autorom tej uwagi chodziło zresztą o brak okazji do używania nazwy w obiegu urzędowym).

---

⁵ Por. https://www.bip.janow.akcessnet.net/upload/plik,20211013130217,za1_do_zarz_157.pdf [dostęp: 30-09-2024]. W innym dokumencie gminy napisano *działka położona na tzw. „Wrzyciej”* (nr 169; Wykaz nieruchomości Gminy Janów przeznaczonych do sprzedaży) z datą 28 maja 2013 r., por. <https://www.bip.janow.akcessnet.net/UserFiles/wykaz28V.pdf> [dostęp: 30-09-2024].

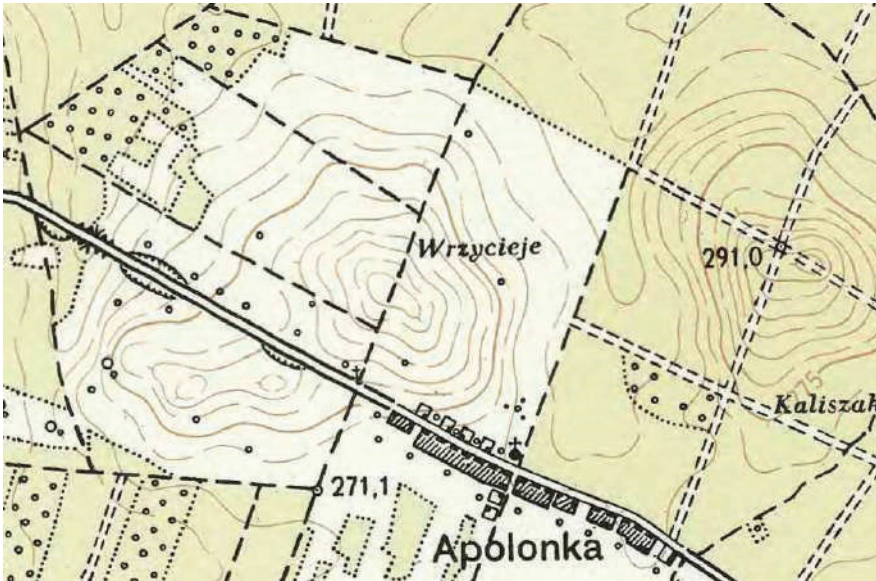
Ryc. 2. Obiekt widziany od wschodu, z czarnego szlaku turystycznego, 26 sierpnia 2020 r. (zdjęcie wykonał autor niskiej jakości aparatem fotograficznym telefonu typu slider).

Po 2020 r. udało się wyjaśnić, iż *Wrzycieje* jako podpis wspomnianego pagórka pojawia(ją) się już na cywilnej mapie powiatu z 1961 r. (Mp25-Cz, arkusz 8, por. niżej ryc. 3). Niewątpliwie z tej mapy zaczerpnięto nazwy terenowe umieszczone na mapce w książce J. Bogdanowskiego (2000, s. 151). Nazewnictwo tej rodziny map jest wierną kopią nazewnictwa opracowanych nieco wcześniej map wojskowych tej samej skali, które z kolei zostało sprawdzone lub pozyskane w terenie podczas wojskowo-cywilnego zdjęcia topograficznego przypadającego głównie na lata 50.⁶. Te tzw. „obrębówki”, choć wykorzystywane w nauce, nie zostały jednak poddane systematycznej ekscerpcji pod kątem materiału mikrotoponimicznego, którego część wciąż pozostaje poza obiegiem toponomastycznym. Co ciekawe, nazwa nie pojawia się w obficie nasyconej mikrotoponimią innej rodzinie map, powstałej w oparciu o zdjęcie topograficzne 1 : 10 000 i akcję zbieracką z lat 60., których materiał trafił w całości do Państwowego Rejestru Nazw Geograficznych.

---

⁶ Por. https://pl.wikipedia.org/wiki/Polskie_mapy_topograficzne [dostęp: 30-09-2024].

Ryc. 3. Wzniesienie (pole?) *Wrzycieje* na częstochowskiej „obrubówce” z 1961 r.

Poświadczenia nazwy obejmują zatem warianty *Wrzyciej* (lata 50. XX w. – 20. (?) XXI w.) i *Wrzycieja* (2. dekada XXI w.) oraz – niepozwalające na jednoznaczną rekonstrukcję formy singulatywnej – pluralne (?) *Wrzycieje* również od lat 50. XX w. Niejasne, czy odzwierciedla to ich rzeczywiste następstwo chronologiczne, czy jednak dla wcześniejszych dekad można przyjąć współistnienie tych trzech postaci w czasie, mimo stosunkowo małej (obejmującej zapewne nie więcej niż kilkaset osób) liczebności i niewielkiej dyspersji terytorialnej grupy użytkowników topo-nimu.

* * * * *

Rekonstrukcja **vertēja* została oparta przez Warbot i wcześniejszych badaczy przede wszystkim na staroruskim zapisie *веретья* w źródle XV w., a także formach gwarowych, które taka rekonstrukcja pokrywa. Trzeba jednak zauważyć, że nie wszystkie współrzdzenne postacie na *-a* wspierają taką rekonstrukcję, w dużym zasięgu zaświadczone bowiem formy *веретия* (wykraczającą poza areał ikawskich gwar północnorosyjskich) oraz *веретья*. W tekstach staroruskich występują przy tym nierzadkie zapisy z *<e>*. Srezniewski (Sreznevskij 1893, szp. 244) przytoczył jedynie trzy przekazy z *e* z kupieckiej księgi nowogrodzkiej XIV–XV w. (czy jednak z oryginałów?). SRJa (II, s. 86, s.v. *веретейка*; s. 87, s.v. *веретейя*) ma już zapis z *ѣ* z XV w. z gramoty dwińskiej, ale obok niego również z *e* (r. 1482, bis), które wystę-

puje też w formach późniejszych (ib., lata 1638, 1674, 1679). W gramotach dwińskich pochodzących z XV w. zapisy z *ѣ* jednak dominują (Gorškova 1968, s. 126: *вѣрѣтъѣю, веретѣю, вѣрѣтъѣи* bis, *веретѣи, веретѣика*, oprócz tego *верѣтъѣю* i *веретѣи*; to ostatnie można uznać za przykład spotykanego w tych zabytkach ikania, por. ib., s. 126–130). Opracowania zabytków pośredniowiecznych notują jedynie *e* (Panin 1991, s. 17, z lat 1677, 1683 i 1706; Poljakova 2010, s. 66: z lat 1623 bis, 1652, 1671, 1681), obok rzadszych zapisów z *u* (Panin l.c. z lat 1690 i 1725; Poljakova l.c. z r. 1651).

Postać z sufiksальnym *-e-* zaświadczona jest najlepiej w gwarach północnych (por. Podvysockij 1885, s. 16; Dilaktorskij 1902/2006, s. 51; TSŽVJa I, szp. 412, s.v. *верѣтя*; Tolstoj 1969, s. 131–132; SRNG IV, s. 138–139; Varbot 1978, s. 266–268; AOS III, s. 133; Murzaev 1984, s. 116–117; OSVG I–II, s. 147; SGRS II, s. 59; Poljakova 2007, s. 57–58; NOS, s. 98). W znaczeniu ‘wyniesione miejsce na nizinie, wśród bagien i mokradeł, na brzegu rzeki itp.’ zaświadczone je w gub. wiackiej w latach 90. XIX w. (por. też OSVG l.c.), a w latach 20. XX w. także w okolicach Siewierodwińska (dla basenu Peczory por. SRGNP I, s. 60–61). W znaczeniu ‘wyższe miejsce na równinie zalewowej’ formę *верѣтя* podawano w latach 40. XIX w. z gub. permskiej (w tym z pow. solikamskiego), z Jarosławskiego już tylko ‘łąka zalewowa’ (JaOS II, s. 55), z dorzecza Wiatki ‘miejsce niezalewane podczas powodzi’ (OSVG l.c.). Natomiast wariant akcentowy *верѣтя* notował Protopopow z okolic Jareńska nad Wyczegdą w 1853 r., a występował on także nad Pinegą (SGRS II, s. 59). ‘Wzniesione suche miejsce na bagnie’ to w latach 40. XX w. *верѣтя* (Leszukońskie w Archangielskim) lub *верѣтя* (Archangielskie, w tym dorzecze Mezeni, za Podvysockim). Ta ostatnia forma funkcjonowała w znaczeniu ‘suche, porośnięte lasem miejsce na bagnie’ w pow. nikolskim gub. wołogdziańskiej (Dilaktorskij l.c.). Pluralne *верѣтеи* zaświadczone z kolei na obszarach tundrowych w znaczeniu ‘suche kępy w bagnistej tundrze, gdzie człowiek lub wilk może postawić nogę’ (Archangielskie, w tym tereny nad Peczorą, za Szeinem, r. 1873, por. też SRGNP I, s. 61; okolice Minusińska nad Jenisejem, za Chomutnikowem). W ogólniejszym znaczeniu ‘suche, otwarte, wyżej położone miejsce’ w dorzeczu Wiatki występowały *верѣтя* (Kotelnickie, koniec XIX w., też często jako nazwa własna⁷; Woźgalskie, czasy radzieckie, OSVG l.c.) lub *верѣтя* (Mediańskie, lata 50. XX w., za Tieplowem), znane też z dorzecza Mezeni (SGRS II, s. 59). Z tego ostatniego źródła pochodzą także przekazy *верѣтя* ‘polana w lesie’ (znaczenie znane poza tym z Tiumeńskiego na zach. Syberii i z Archangielskiego) oraz wtórne wobec niego (? – tak Tolstoj l.c.) ‘miejsce zgromadzeń młodzieży na ulicy’ (por. jednak także OSVG l.c.: ‘wysokie miejsce we wsi, gdzie schodzi się kilka ulic, a latem zbiera się młodzież’).

Szczególnie interesujący zestaw form udało się zebrać z gwar ukraińskich dorzecza (górnego) Prypeci. Przede wszystkim zaświadczone tutaj neutrum na *-e*, za-

---

⁷ SRNG IV (s. 139, znaczenie 3).

pewne przebudowane z femininum na *-a* w oparciu o wspólnotę formy loc. sg. Chodzi o *в'ep'ém'eje* ‘nisko położone bagniste miejsce’ z Gołubicy (rej. petrykowski obw. homelskiego, Tolstoj 1969, s. 129–130), ale także przekazy toponimiczne *Bupémuïe* (pole we wsi Toboly rej. kamień-koszyrskiego obw. wołyńskiego) i pluralne *Bepemúá Mal'i* i *Belúk'i* (pola we wsi Chocuć rej. lubieszewskiego obw. wołyńskiego; SMMPZU I, s. 104). Z kolei *вэpэмija* ‘wyniesione suche miejsce na bagnie (od 2 do 10 hektarów)’ z Łopacina (rej. piński obw. brzeskiego) i *вэpэмэ^aja* ‘mała sucha wysepka na bagnie’ z Radostowa (brus. *Radastaŭ*, rej. drohiczyński obw. brzeskiego, Tolstoj l.c.; por. też SBHPZB I, s. 298, w uproszczonej pisowni nieodróżniającej dwóch typów *e*) zdają się bezpośrednio zaświadczać pierwotną barwę **ě* poakcentowej samogłoski sufiksu. W części przekazów toponimicznych (*Bepemúïi* pl., pole we wsi Počapy rej. ratnowskiego obw. wołyńskiego; *B'ipamúá*, pastwisko we wsi Berezyci rej. lubieszewskiego; *Bupémuïa*, uroczysko w miejscowościach Vyčivka rej. zarzeczniańskiego obw. rówieńskiego i Komarowe rej. ratnowskiego obw. wołyńskiego, łąka kośna we wsi Konyšče rej. ratnowskiego; *B'epemúia*, pastwisko we wsi Hušča rej. lubomlskiego obw. wołyńskiego, por. SMMPZU I, s. 103–104) poświadczono *y* pod i poza akcentem, formalnie wskazujące na **ě* lub **i/y*. Wydaje się, że wszystkie one zawierały pierwotnie wokalizm **ě*, zmieniony w *y* w konsekwencji późniejszych zmian gwarowych. Tak zresztą ustandaryzowano postacie hasłowe SMMPZU (*Bepemi-*, niezrozumiale – rozdzielone kilkoma hasłami na *Bepemu-*, w tym *Bepemija Mali* i *Beluki*). Dotyczy to także apelatywów z Lubaża (ukr. Ljub'jaz', Danyljuk 2013, s. 21–22): *вepemúika* ‘wyniesienie na bagnie’ (zapis W. Szullhacza sprzed 1998 r.) i *вepemúia* ‘wyniesione suche miejsce na bagnie’ oraz ‘łąka kośna’ (to ostatnie może już jako nazwa własna) – w zawartym w słowniku materiale z tej miejscowości akcentowane i przedakcentowe **ě* daje *y*. W innych bardziej prawdopodobny jest rozwój **ě > *e > y* w sylabie nieakcentowanej (np. *Вэрэмтыя*, pole we wsi Zabalacce rej. kobryńskiego obw. brzeskiego, por. Michajlaŭ 1985, s. 134).

W białoruskim wyraz był notowany od początku XVI w. (HSBM III, s. 119: zapisy *вepemеть* (dat. sg.) z 1510 r. i *вepemей* (acc. pl.) z 1589 r., z przypisanym znaczeniem ‘suchy kawałek ziemi wśród bagien’), ale przekazy gwarowe są dosyć ubogie (Kas'pjarovič 1927, s. 56: *вepaцeя* ‘wzniesienie wśród bagien, porośnięte leszczyzną’, Dubavoe w rej. bieszenkowickim; SBHPZB I, s. 297: *вepaцeйka* ‘wysepka na bagnie’; Ivanova 2007, s. 38: *вepaцeйka* ‘polana w lesie’ ze wsi Buda rej. mozyrskiego; Jaškin 2005, s. 142: *вepaцeя* ‘kąt lub klin pola’, ‘pole przygotowane pod uprawę’)⁸. Podawana w SBHPZB (I, s. 298 s.v.) *вepaцяя* ze wsi Uchvala może być nazwą własną (p. niżej). Natomiast pochodne toponimy w białoruskiej szacie fonetycznej mamy już poświadczone ze wszystkich obwodów Białorusi (por. też RGN II,

⁸ Zapewne jako przekaz apelatywny należy traktować zamieszczone w SMM (s. 36) *Бepaцeя* z uwagą ‘wyniesienia na nieużytkach, które nadają się pod uprawę’ (wieś Slabada rej. bychowskiego).

s. 41–44): grodzieńskiego (ASH, s. 63: *Верацѣйка*, rzeka we wsiach Vjarèjki rej. wołkowyskiego, Aleksyicy i Źukevičy rej. brzostowickiego; *Верацяя*, pola we wsiach Hanjavičy i Hryn’ki rej. świsłockiego i Źukevičy rej. brzostowickiego; s. 66: *Вірацѣйка*, bagno k. wsi Svajhini rej. smorgońskiego), witebskiego (MB, s. 41: *Верацѣі*, pole i osada k. wsi Mjarèckija rej. głębockiego; Vojcik 2018, s. 142: *Верацѣі*, las we wsi Bjahoml’ rej. dokszyckiego), mohylewskiego (SMM, s. 36: *Верацѣў*, las k. wsi Stajki rej. mohylewskiego; *Верацяя*, lasy na bagnach we wsiach Svensk rej. sławhorodzkiego i Bel’ mścislawskiego, *Верацыя*, łąka zalewowa k. wsi Ćyrvony Bor rej. białynickiego, *Верацяя*, las na wzniesieniu wśród bagien we wsi Valynež rej. kościukowickiego), homelskiego (Kuz’mič 1986, s. 129: *Верацѣйка*, bagno we wsi Tartak rej. lelczyckiego; Ivanova 2007, s. 38: ts., pole we wsi Buda Halavickaja rej. narowlańskiego), brzeskiego (Emel’janovič 1985, s. 87; Zajka 2018, s. 31: *Верацѣўкі* (pl.), uroczysko k. wsi Vjalikaja Hac’ w zabytku z 1554 r.; bagno k. wsi Hičycy; *Верацяя* (pl.), bagna lub lasy we wsiach Zapolle i Koraczyn rej. iwa-cewickiego) i mińskiego (MB l.c.: *Верацѣўскі*, las we wsi Baryski rej. łohojskiego; *Верацяя*, las pośród bagien k. wsi Uchvala rej. krupskiego⁹; *Верацяя*, las na kępie wśród bagien we wsi Rybčyna i bagno we wsi Zaazer’e rej. wilejskiego, *Верацѣйка*, las we wsi Rybčyna i bagno k. wsi Navasëlki rej. berezyńskiego).

Postacie rosyjskie z poakcentowym *i* ukazują się w podobnych znaczeniach (Dilaktorskij l.c.; SRNG IV, s. 139–140; AOS III, s. 115; SGRS II, s. 59; SPG I, s. 85; NOS, s. 98; Gancovskaja 2016, s. 85). W podstawowym ‘wzniesione suche miejsce na bagnach itp.’ barytoniczne *верѣтия* podawano z gub. permskiej (lata 40. XIX w.; por. też Poljakova 2007, s. 58), pow. wietłuskiego gub. kostromskiej, a także okolic Tobolska oraz północnych i centralnych regionów byłego ZSRR (połowa XX w., Murzajewowie). Dahl (por. TSŽVJa I l.c.) podawał obie formy w zbliżonych znaczeniach z gub. władymirskiej, tambowskiej, wiackiej, permskiej, a jako ‘urwisty brzeg; wał otaczający równinę zalewową’ znad Kamy. ‘Trawa skoszona w takim miejscu’ pojawia się w Archangielskiem (AOS l.c.). Obie formy mamy także zaświadczone jako ‘pagórek w lesie’ (okolice Solwyczegodzka, XIX w., i Kargopola, (?) XX w.). Przekaz ‘piaszczysty pagórek’ pochodzi z końca lat 20. XX w. z Uralu. W znaczeniu ‘łacha piaszczysta naniesiona przez fale morskie’ podawali tę formę Murzajewowie znad Morza Białego (połowa XX w.). W pow. slobodzjańskim gub. wiackiej (lata 90. XIX w.), w okolicach Wietługi w Kostromskim i na Uralu (XX w.?) forma znaczyła ‘pagórek porośły lasem’. W Permskiem notowano także znaczenia ‘wysoki brzeg’ (p. wyżej) i ‘pole lub polana w lesie’ (Poljakova l.c.).

Postać *верѣтия* zaświadczone poza tym w znaczeniach ‘łachy na wyspach dolnej Dwiny’ (d. pow. archangielski, Podvysockij l.c.; AOS III, s. 115), ‘zalesiony te-

---

⁹ Dwoistość postaci wyrazu / nazwy z tej wsi (pkt 289 DABM) zgadza się z danymi atlasowymi – na mapie 4 tego atlasu gwarę zaliczono do jakających typowo, którym nieobce są jednak pojedyncze formy z jakaniem dysymilatywnym.

ren gwałtownie opadający ku rzeczce’ (okolice Czerepowca, lata 50. XIX w., z Gierasimowa; Wołogdziańskie; Permskie), ‘wyniesienie na równinie zalewowej’ (Irkuckie, lata 50. XX w.; Tomskie; Riazańskie), ‘wydłużony kawałek ziemi, zwykle nieużytkowanej, rzadziej ornej, tworzący się z nanosów wzdłuż brzegów, z podmokłościami po obu stronach’ (Wołogdziańskie, w tym pow. jareński, z Protopopowa; Permskie). Słabo zaświadczony wariant oksytoniczny (‘wyższe, suche miejsce’) podawano znad Jeniseju (lata 60. XIX w., za Kriwoszapkinem) i okolic Wołogdy ‘kawałek ziemi ornej’ (SVG I, s. 62). Por. też SRGNP (I, s. 60–61), Gancovskaja (l.c.: Kostromskie). Ciekawym znaczeniem jest ‘rząd (np. domów), linia’ (AOS l.c.).

Wychodząc z rekonstrukcji **vertĵja*, można byłoby widzieć tutaj rozwój paralelny do rozwoju chociażby struktury **šĵja* ‘szyja’ – wokalizację jeru lub jego napięcie i wzmocnienie, skąd dalszy rozwój w historyczne *e* lub *i*. Najważniejszym argumentem przeciwko takiej rekonstrukcji jest historyczna nieuchwytność brzmienia *веретья* i opóźnione ukazywanie się formy *веретия*, chociaż każde z nich mogło być precyzyjnie oddane w tekstach (w najstarszych zabytkach mamy poświadczone głównie formy *веретья* i *веретия*; postaci z *i*, pomijając zabytki z ikawizmami, pojawiają się ok. połowy XVII w.). Porównanie zasobów leksemów na *-eя*, *-ия* (RI DRD, s. 510–511) oraz *-ья* (ib., s. 563–565) zawartych w SRNG I–XXV wykazuje, że poza naszym wyrazem wahania takie spotyka się jedynie w kilku świeżych zapożyczeniach (*индея* i *индия* ‘indyczka’, *картофея*, *картофия* i *картофья* ‘ziemniak’). Wyraźnie liczniejsze są wahania tych samych postaci na *-ия* i *-ья*. Genezę postaci z *i* należy zatem widzieć przede wszystkim w przekształcaniu postaci na *-ья* według wzorów wyrazów cerkiewnych, które dotknęło sporadycznie także neutra na *-ье* (por. *верётіе* w: AOS III, s. 114, s.v. *верётіе*; SGRS II, s. 59 s.v.; Poljakova 2007, s. 57). Pod akcentem pojawia się *i* tylko w przekazach z trzech powiatów dawnej gub. wołogdziańskiej w znaczeniu ‘płycizna’ (Dilaktorskiej l.c.), gdzie **ĕ* przed miękka podlega pełnemu ikawizmowi (por. RD, s. 256), a także w słowniku permskim (SPG I, s. 85). Jedynie na niektórych obszarach pewną rolę w tych zmianach odegrać mógł również czynnik fonetyczny (nieakcentowane *ĕ/e > i*). Za takim ujęciem przemawia i to, że w materiałach ojkonimicznych z Rosji przedrewolucyjnej pochodne toponimy na *-eя* i *-ья* formalnie równe apelatywom były wyraźnie częstsze od nazw na *-ия* (RGN II, s. 41–44). Natomiast *веретья* powstać mogła bądź na drodze nieregularnej synkopy nieakcentowanego, zredukowanego *e*, lub – co nawet bardziej prawdopodobne – na drodze kontaminacji postaci żeńskiej na *-a* z formą nijaką typu *веретье* < **vertĵje*, albo nawet reinterpretacji formy nom. pl. (n.) na *-a* jako nom. sg. (f.).

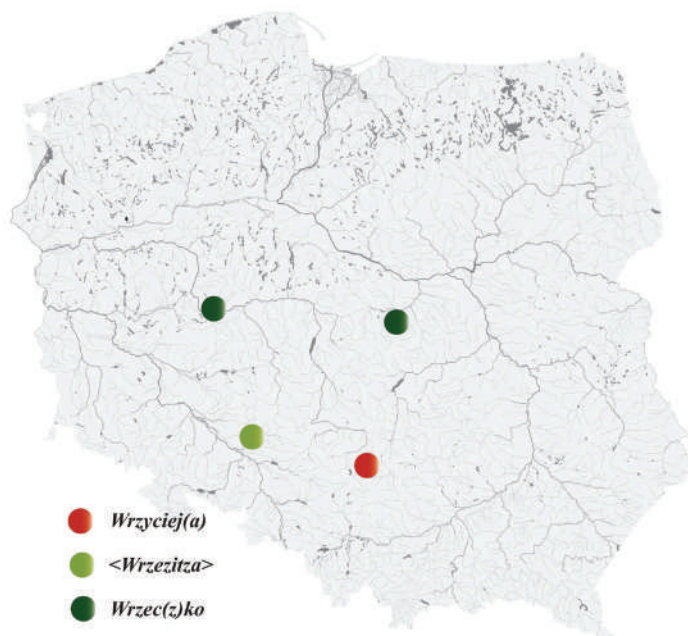
Podstawą derywatu **vertĵja* była uboższa morfologicznie postać **vert-*, motywująca zapewne poświadczony również niezłe derywat (kolektywny?) **vertĵje* i niektóre inne. Dotychczas wskazywano głównie gwarowy rosyjski apelatyw *вѣреть* ~ *верётъ* (f.), podawany z wielu gwar (SRNG IV, s. 141; AOS III, s. 114; SRGK I, s. 176; SRGNP I, s. 60; SDGVO I, s. 233). W znaczeniu ‘wyższe, suche

miejsce' zaświadczone postaci *вѣрѣть* (rej. czusowski Permszczyzny, SRGSU I, s. 71) i *вѣрѣть* (gubernie władymirska, tambowska, wiacka – też OSVG l.c., permska, z Dahla, i nowsze z okolic Tomaska). W okolicach Nowogrodu notowano znaczenia 'kawałek ziemi uprawnej dowolnej wielkości' i 'urwisty brzeg rzeki' (NOS, s. 99). Pierwszy z wariantów miewa też znaczenie 'zagajnik' (SDGVO I, s. 233) i 'polana' (Wiackie, OSVG l.c.; Syberia, SRGSib I/1, s. 126). W Baszkirii zaświadczone znaczenie 'naniesiona przez wodę łacha' (SRGB I, s. 57: *вѣрѣть*). W Karelii wyraz ma znaczenie 'piaszczysty kawałek ziemi' (SRGK l.c.). Postać bez akcentu podawano z północnych i centralnych regionów byłego ZSRR (za Murzajewami), w znaczeniu 'piaszczysta wydma morenowa na bagnach' również z Kostromskiego (lata 50. XX w.). Oksytoniczne *вѣрѣмѹ* 'pagórki' podawał Moskwin z okolic Wiatki (SRNG l.c.). Formalnie tożsame (głównie pluralne) postacie zachowały się także w toponimii białoruskiej (MB, s. 52: *Вярэці*, uroczysko we wsi Pasieki rej. starodrońskiego obw. mińskiego). Z derywatów por. np. *вѣрѣмік(а)* 'suche wyniesione miejsce, wydma' (AOS III, s. 113; SGRS II, s. 59; SRGSib l.c.: Tomskie, Ketskie), *вѣрѣміцѣ* 'wyniesienie' (por. AOS l.c.), *вѣрѣтько* 'łąka na wyniesionym miejscu, porosła krzakami' (SRGSib l.c.) oraz przymiotnik *вѣрѣмістыѹ* 'o okolicy o zróżnicowanej rzeźbie terenu' (ib.).

* * * * *

Warto w tym kontekście zauważyć, że formy takie mogą tkwić w niektórych polskich nazwach miejscowych, dotąd nie łączonych z tą rodziną wyrazową (por. niżej ryc. 4). Najciekawszym przykładem jest udokumentowany od XIV w. ojkonim *Wrzeczko* w gm. Łyszkowice pow. łowickiego (cz jest zapewne hiperpoprawne wobec tamtejszego mazurzenia), którego najstarsze zapisy XIV–XV w. wykluczają rdzenną samogłoskę nosową (por. Wójcik 2002, s. 181). Mniej pewne są wielkopolskie zapisy <*Wrzecz(z)ko*> (Kozierowski 1922, s. 497: „miejsce niezn[ane]. między Gogolewem a Młodzikowem”). Pochodzą one z wpisów do ksiąg ziemskich pyzdrowskich pod latami 1619 (przytoczenie <*Wrzeczko*> ze starszego dokumentu na f. 685 spisany w 1776 r. i <*Wrzecko*> r. 1776 na oryginalnym f. 683), za którego <*e*> ukrywać się może jednak samogłoska nosowa (nazwa mogłaby zatem pochodzić także od niezaświadczonego wprawdzie w okolicy onimu *Wręca ~ *Wręca). Trzecią nazwą jest międzywojenna <*Wrzeczita*>, która znalazła się w tzw. kartotece Flurnamen (nr 144/58, ramowa data 1925–1942), w zapisie nazwy łąki w Domaradzu (gm. Pokój pow. namysłowskiego na Śląsku Opolskim) kombinującym prawdopodobnie cechy pisowni polskiej i niemieckiej (SENGŚ XV, s. 154, s.v. *Wrzeczica*). Za pisownią <*e*> prawdopodobnie ukrywa się rzeczywiste jasne *e*, nosówka bowiem rozwinęłaby się w tej mazurzącej gwarze w *a* (po twardej) lub *y* (po miękkiej). Zupełnie niejasna jest natomiast funkcja <*z*>: *Wrzeczica to, czy *Wrzeczyca? Rzeczywistego brzmienia w żywym języku nie udało mi się potwierdzić w terenie, co z uwagi

na napływowy zapewne status większości powojennych mieszkańców / rodzin tej wsi może zresztą być już niemożliwe. Dotychczasowe próby wywodu tych toponimów od bezokolicznika *wrzec* (!) z sufiksami *-sko* i *-ica* (Wójcik l.c.; SENGŚ l.c.) nie zasługują na wiarę; w przypadku formacji nominalnych opartych dowodnie na osnowie infinitywno-aorystycznej wprowadzania sufiksu bezokolicznika do derywatu nie widać. Trzeba jednak pamiętać o istnieniu (gwary rosyjskie i słoweńskie) potencjalnie niespokrewnionych postaci na **vert-* o znaczeniu ‘źródło; wir wodny’ (ich dyskusję musiałem tu pominąć).

Ryc. 4. Toponimy polskie podejrzewane o związek z omówionymi wyrazami toponimicznymi na **vert-*.

* * * * *

Warianty wskazujące na wyjściowe **vertьje* lepiej lub gorzej zaświadczone również w językach wschodnich. Najliczniejsze przekazy pochodzą z rosyjskiego, gdzie wyraz wykazuje szerszy, bardziej południowy zasięg niż omówione wcześniej (Podvysockij l.c.; Dilaktorskij l.c.; SRGSU l.c.; SRNG IV, s. 141–142; AOS III, s. 114–115; Murzaev l.c.; SRGK l.c.; OSVG l.c.; SGRS II, s. 60; SRGNP I, s. 60; SRGSib I/1 l.c.; SPG I, s. 85; IËSRGA II, s. 60–61; NOS, s. 99–100). *Бѣретье* zaświadczone w znaczeniach ‘suche miejsce na bagnie’ (Tobolskie; Tomskie, koniec

XIX w.; SRGK l.c.), ‘suche miejsce pokryte lasem’ (Tobolskie, koniec XIX w.), ‘piaszczyste wzgórze’ i ‘miejsce wyrębu lasu’ (Ural, koniec 2. dekady XX w.). Lepiej zaświadczone postać z akcentem na wewnętrznej: ‘suche wyniesione miejsce wśród bagien’ (Riazańskie, lata 50. XIX w., z Dahla; Nowogrodzkie; Wołogdziańskie, też OSVG l.c.; Permskie, por. też Poljakova 2007, s. 58; Tobolskie; północne i środkowe regiony ZSRR, za Murzajewami; Pskowskie, POS III, s. 90), ‘wyniesione miejsce na łąkach, na równinie zalewowej’ (Riazańskie, 3. dekada XIX w.; Penzeńskie; Tambowskie; Archangielskie; Nowogrodzkie, NOS l.c.), ‘wyniesione miejsce, pagórek’ (Syberia zach., SRGSib l.c.), ‘wyniesione suche miejsce na bagnach’ (Siewierodwińskie; Nowogrodzkie, NOS l.c.), ‘ts. na bagnach lub w dolinie rzecznej’ (SPG I, s. 85), ‘las w wysokim, suchym miejscu’ i ‘fundament domu’ (AOS III, s. 115, znac. 3.), ‘wyniesione miejsce na łąkach zalewowych, zwykle oddzielające dwa jeziora’ (Nadpeczorze, z Karabanowej), ‘miejsce w tundrze, porośnięte wikliną’ (Wierchojańskie, z Zenzinowa, por. też Zotov 2008, s. 88), ‘suche otwarte wyniesione miejsce’ (Jakucja, koniec XIX w., Tomskie; Wołogdziańskie; Archangielskie, też AOS l.c.), ‘wysoki brzeg’ (NOS l.c.), ‘łacha piasku naniesiona przez fale’ (Archangielskie, połowa XIX w., wybrzeże Morza Białego), ‘suche wyniesione miejsce pokryte lasem’ (Tobolskie, koniec XIX w.; Ural; Nowogrodzkie, NOS l.c.), ‘kępa drzew w podmokłym miejscu’ (IËSRGA l.c.), ‘zalesiona przestrzeń między dwoma jeziorami’ (Naddonie, z Mirtowa; Tomskie; Archangielskie), ‘przestrzeń na szczycie lub zboczu wzniesienia, grzbiet wzniesienia’ (Permskie; Siewierodwińskie), ‘wielka droga’ (Riazańskie, koniec XIX w., z Dittela), ‘piaszczysty kawałek ziemi, nieprzydatny do uprawy’ (SRGK I, s. 176, także *вепѣмѣ*), wreszcie ‘kawałek niezalesionej ziemi’, ‘ziemia obsiana jedną konkretną kulturą’, ‘wąski pas pola’, ‘pole na wyniesieniu’, ‘grządka w ogrodzie’ (NOS l.c.). Znany jest także wariant oksytoniczny *вепемѣ* i *вепемѣ* ‘suche wyniesione miejsce’ (Swierdłowskie; środkowy Ural, SRGSU l.c.), ‘niewielkie wzniesienie’ (Ëliasov 1980, s. 74). Formy bez oznaczonego akcentu podawano w znaczeniach ‘urwisty brzeg, łacha okalająca równinę zalewową’ (Nadkemie, lata 50. XX w.), ‘piaszczysty wał morenowy na zabagnionym terenie’ (Gorkowskie; Kostromskie, lata 50. XX w.).

Z ukraińskiego możemy odnotować izolowane *вепѣмме* ‘pas wody na bagnie’ ze wsi Hrem’jačka rej. jampolskiego obw. sumskiego (Čerepanova 1984, s. 40), a także toponim *Бепѣм’а* (uroczyisko k. wsi Serchiv rej. maniewickiego obw. wołyńskiego w SMMPZU I, s. 104, s.v. *Бепѣмтя*). Tu zaliczymy też chyba leksem *вепемѣ* ‘polana w lesie’ ze wsi Šastavičy na Białorusi (Tolstoj 1969, s. 131).

* * * * *

Odpowiedź na pytanie, czy możliwe jest postulowanie regularnego pochylenia w nazwie polskiej kontynuującej praformę **vertĕja*, wymaga podjęcia próby rekonstrukcji jej praformy prozodycznej. Zadanie to napotyka jednak na poważne trudno-

ści, bowiem z czterech teoretycznych możliwości umiejscowienia akcentu w różnych wariantach gwarowych realizowane są dwie lub trzy, nie tylko w gwarach rosyjskich, ale również białoruskich i ukraińskich. Nie występuje zupełnie jedynie forma z akcentem na pierwszej, co pozwala wykluczyć z rozważań rekonstrukcję klasycznego typu ruchomego (c^c) z tonem cyrkumfleksowym form mocnych. Możliwa jest natomiast rekonstrukcja typu ruchomego akutowego (c^a); wprawdzie nie jest on zwykle przyjmowany jako (późno)prasłowiański, jednak zakładany najczęściej morfonologiczny charakter jego likwidacji nie pozwala wykluczyć przetrwania pojedynczych realizujących go jednostek leksykalnych aż do etapu rozpadu prasłowiańszczyzny (Babik 2012, dodatek III). Wahanie *вєрѣмєя* : *вєрѣмєѧ* można byłoby objaśnić rozszczepieniem takiego typu ruchomego na dwa warianty o akcencie ustabilizowanym (barytonicznym lub oksytonicznym końcówkowym). Wariant z akcentem na sufiksie wywodzilibyśmy wówczas bądź z uogólnienia morfemu rdzennego gen. pl. (gdzie akcent musiał zostać cofnięty z końcówkowego jeru), bądź – co prawdopodobniejsze – traktowalibyśmy jako przejaw wtórnego wprowadzania kolumnalnej alternacji akcentowej między liczbą pojedynczą a mnogą (zwraca uwagę oksytoneza końcówkowa pluraliów tantum). Rekonstrukcja taka nie umożliwiłaby jednak uzasadnienia długości sylaby rdzennej w lechickim i polskim.

Akcentolodzy dla derywatów na **-ěja* rekonstruują jednak również wariant akcentowy z akutem na sufiksie, jaki należałoby chyba przypisywać pierwotnym derywatom od podstaw oksytonicznych. Kolesow (Kolesov 1972, s. 14) odtwarzał taki wariant dla wcześniej deetymologizowanego leksemu **verěja* (pol. *wierzeja* itd.), opierając się na zgodności akcentu ukraińskiego z wariantywnym staroruskim i rosyjskim, jakkolwiek w tekstach staroruskich wystąpiły również formy sugerujące dawną ruchomość lateralną (barytoneza acc. sg., oksytoneza nom. sg. i form pluralnych, wahania w dat. sg.). We współczesnych gwarach również obserwujemy liczne tego rodzaju wahania w formach o tym samym znaczeniu (np. *колѣя* i *колеѧ* ‘ślado koła, koleina’, *лазѣя* i *лазеѧ* ‘przejście’, *курѣя* i *куреѧ* ‘kura o pewnych cechach koga’), co wskazywałoby najprędzej na przebudowę pierwotnej struktury prozodycznej tych formacji dokonującą się już po ich powstaniu. Przeprowadzony na materiale objętym indeksem *a tergo* tomów I–XXV SRNG (por. RI DRD, s. 509–510) sondaż na przeszło setce form femininów na *-eя* (wliczając warianty; pochodzenie czy nawet rodzimność niektórych z tych wyrazów są niejasne) wykazał, że najpowszechniejszą akcentuacją jest sufiksalna, końcówkowa występuje nieco rzadziej. Przy rekonstrukcji stosunków pierwotnych nie można niestety oprzeć się na danych bałtyckich, jako że prozodia sufiksów na **-ěj-* różni się nawet między gwarami litewskimi (por. Otrębski 1965, s. 74–76)¹⁰.

---

¹⁰ R. Derksen (1996, s. 137) za P. Skardžiusem skłonny był założyć pierwotność cyrkumfleksu, akut tłumacząc wpływem tonu sufiksu *-ė-* motywujących czasowników. Jednak w słowiańskim, gdzie również mamy refleksy wskazujące na stary akut, starych derywatów od osnów aorystycznych na **-ė-* nie widać.

Rekonstruując sufiksalny akut, musimy jednocześnie przyjąć, że w formie gen. pl. na *-b < *-b doszło do jego metatonii w cyrkumfleks, a następnie cofnięcia akcentu wyrazowego na sylabę poprzedzającą (prawo Ivšicia–Stanga, por. Stang 1957, s. 25), które wytworzyło ton nowoakutowy długi (zatem *vertēja itd., ale gen. pl. *vértějb). O ile taki ton na którymś etapie historii wyrazu został przeniesiony do innych form prozodygmatu (i dialektalnie na wszystkie formy wyrazu), mielibyśmy bezpośrednie wytłumaczenie zarówno akcentuacji drugiej sylaby grupy pełnogłosowej we wschodniosłowiańskim (bezpośrednie odróżnienie akutu starego od nowego nie jest w tych językach możliwe), jak i pozornie nieoczekiwanej długości (późniejszego pochylenia) sylaby rdzennej nazwy polskiej. Przykłady wprowadzenia cech gen. pl. do innych form przypadkowych paradygmatu są znane w różnych językach słowiańskich (np. staroczeskie *blcha* ‘pchła’, gen. pl. *blech* → nowoczeskie *blecha*, *blech*; stpol. *dskā* > *cka*, gen. pl. *desk* → *deska*, gen. pl. *desk* → *deska*, gen. pl. *de-sek*; pol. *córa* zawdzięcza pochylenie – i samą fleksję „twardą” – zapewne właśnie dopełniaczowi liczby mnogiej na *-b, itd.), zwykle można jednak przyczynę takiego kierunku zmiany uzasadnić funkcjonalnie. W tym wypadku rozwój przebiegałby w kierunku przeciwnym do obserwowanego w innych leksemach o porównywalnej strukturze prozodycznej (np. strus. *лонáма*, *лónам → *лонáма*, *лонáм* itp.). Odrzucając takie objaśnienie, mielibyśmy do dyspozycji jedynie kontaminację tonalną z derywatem na *-bje, gdzie jednak – wobec niemożności pewnej rekonstrukcji prozodycznej podstawy – pierwotna akcentuacja również nie jest jasna.

* * * * *

Wrzyciej(a) < *Vertēja jako izolowany ślad niezafiksowanego w polsko-pomorskiej tradycji leksykalnej dialektyzmu pochodzenia prasłowiańskiego sytuuje się w grupie kilkudziesięciu podobnych przykładów rozsianych wokół pasm Jury Krakowsko-Częstochowskiej, wraz z nimi wyznaczając południowo-zachodnią peryferię strefy charakteryzującej się bardziej obfitą obecnością odosobnionych refleksów nazewniczych prasłowiańskich leksemów toponimicznych na terenie „niemacierzystym” (Babik 2018). W tym sensie należy ona – z racji stosunkowo wysokiego stopnia charakterystyczności struktury motywującego leksemu i jego dialektalnego zasięgu w historycznej słowiańszczyźnie – do solidniejszych z wielu cegiełek budujących przeświadczenie o archaizmie i różnorodności podstaw leksykalnych słowiańskiej toponimii niektórych partii tych ziem.

Literatura i źródła

AGP III = DEJNA, Karol – GALA, Sławomir (2001): *Atlas gwar polskich. Tom 3. Śląsk*. Warszawa: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”. 390 s.

AOS III – *Archangel'skij oblastnoj slovar'*. Vyp. 3 (1983). Moskva: Izdatel'stvo MU. 160 s.

ASH – *Anamastyčny sloŭnik Hrodzenščyny. U 2 častkach. Častka 1: mikratapanimy* (2005). Hrodna: Hrodzenski dzjaržaŭny universitët. 348 s.

BABIK, Zbigniew (2012): *Korespondencje akcentowe między słowiańskim i starszymi językami indoeuropejskimi (pierwotne neutra tematyczne). Przyczynki do krytyki akcentologii post-Illicz-Swityczowskiej*. Kraków: Lexis. 558 s.

BABIK, Zbigniew (2018): W poszukiwaniu tzw. „centrum toponimii (wczesno)słowiańskiej” – przypadek ziem polskich. Część II. In: *LingVaria*, t. XII, z. 2, s. 153–163.

BABIK, Zbigniew (2019): Tzw. akcja UN-owska (1954?–1970?) – projekt, przebieg, efekty, próba oceny. In: *Onomastica*, t. LXIII, s. 291–313.

BOGDANOWSKI, Janusz (2000): *Polskie ogrody domowe. Historia i problemy rewalizacji*. Warszawa: Arkady. 342 s.

ČEREPANOVA, Evgenija Aleksandrovna (1984): *Narodnaja geografičeskaja terminologija Černigovsko-Sumskogo Poles'ja*. Sumy: Sumskij gosudarstvennyj pedagogičeskij institut. 276 s.

DABM – *Dyjalektalahičny atlas belaruskaj movy* (1963). Minsk: Vydavectva Akademii navuk BSSR.

DANYLJUK, Oksana Klymivna (2013): *Slovnyk narodnych heohrafičnych terminiv Voľyni*. Vyd. druhe, dopovnene i vypravlene. Luc'k: Veža-Druk. 148 s.

DEJNA, Karol (1981): *Atlas polskich innowacji dialektalnych*. Warszawa – Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 60 s. + 100 map.

DERKSEN, Rick (1996): *Metatony in Baltic*. Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi. XXIV, 458 s.

DILAKTORSKIJ, Prokopij Aleksandrovič (1902/2006): *Slovar' oblastnogo vologodskogo narečija v ego bytovom i etnografičeskom primenenii*. Sankt-Peterburg: Nauka. 678 s.

EMEL'JANOVIČ, Vera Michajlaŭna (1985): Heahrafičnaja terminalohija jak krynica mikratapanimii (na materyjale Pružanskaha i Kamjaneckaha raënaŭ Brëscckaj voblastci). In: *Belaruskaja anamastyka*. Minsk: Navuka i tèchenika, s. 87–97.

ÉLIASOV, Lazar' Efimovič (1980): *Slovar' russkich govorov Zabajkal'ja*. Moskva: Nauka. 472 s.

GANCOVSKAJA, Nina Semënovna (2016): *Slovar' govorov Kostromskogo Zavolž'ja: meždureč'e Kostromy i Unži*. Kostroma: Institut lingvističeskich issledovanij RAN – Kostromskij gosudarstvennyj universitet. 532 s.

GORŠKOVA, Klavdija Vasil'evna (1968): *Očerki istoričeskoj dialektologii severnoj Rusi (po dannym istoričeskoj fonologii)*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta. 192 s.

HEROMIŃSKI, Ignacy (1974): Indeks urzędowych nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych powiatu częstochowskiego według stanu na 31 XII 1970. In: *Ziemia Częstochowska*, t. X, s. 523–548.

HSBM III – *Histryčny sloŭnik belaruskaj movy*. Vyp. 3 (1983). Minsk: Navuka i tèchenika. 312 s.

IËSRGA II – *Istoriko-ëtimologičeskij slovar' russkich govorov Altaja*. Vyp. 2 (2008). Barnaul: Izdatel'stvo Altajskogo gosudarstvennogo universiteta. 326 s.

- IVANOVA, Anna Akimovna (2007): *Mikrotoponimija Mozyrskogo Poles'ja*. Izdanie vtoroe. Mozyr': Mozyrskij gosudarstvennyj pedagogičeskij universitet im. I. P. Šamjakina. 220 s.
- JaOS II – *Jaroslavskij oblastnoj slovar'*. Vyp. 2 (1982). Jaroslavl': Izdatel'stvo Jaroslavskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo instituta. 58 s.
- JAŠKIN, Ivan Jakaŭlevič (2005): *Sloŭnik belaruskich mjascovych heahrafičnych tərminau. Tapahraŭfija, hidralohija*. Minsk: Belaruskaja navuka. 808 s.
- KAS'PJAROVIČ, Mikola (1927): *Vicebski kraėvy sloŭnik. Matar'jaly*. Vicebsk: Zarja Zapada. 372 s.
- KOLESOV, Vladimir Viktorovič (1972). *Istorija russkogo udarenija. Imennaja akcentuacija v drevnerusskom jazyke*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. 256 s.
- KOZIEROWSKI, Stanisław (1922): *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski*. T. 2. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. 616 s.
- KUZ'MIČ, Leanid Pjatrovič (1986): Matėryjaly da sloŭnika hidranimaŭ Homel'sčyny. Lel'čycki, Mazyrski, Akcjabrski raėny. In: *Belaruskaja mova*, t. XXII, s. 124–215.
- MB – *Mikratapanimija Belarusi. Matėryjaly* (1974). Minsk: Navuka i tėchnika. 328 s.
- MICHAJLAŪ, Pavel Aljaksandravič (1985): Z mikratapanimii Kobryn'sčyny. In: *Belaruskaja anamastyka*. Minsk: Navuka i tėchnika, s. 133–144.
- Mp25-Cz – *Powiat częstochowski*, mapa 1 : 25 000 (1961). Warszawa: Zarząd Kartograficzny Sztabu Generalnego LWP. 8 ark.
- Mp52-JKcz – *Jura Krakowsko-Częstochowska. Część północna*, mapa 1 : 52 000 (2019). Warszawa: ExpressMap.
- MURZAEV, Ėduard Makarovič (1984): *Slovar' mestnych geografičeskich terminov*. Moskva: Mysl'. 654 s.
- NOS – *Novgorodskij oblastnoj slovar'* (2010). Sankt-Peterburg: Nauka. 1436 s.
- OSVG I–II – *Oblastnoj slovar' vjatskich govorov*. Vyp. 1–2 (2012). Izd. 2-e, ispravlennoe i dopolnennoe. Kirov: Konnektika. 242 s.
- OTRĘBSKI, Jan (1965): *Gramatyka jėzyka litewskiego. Część II. Nauka o budowie wyrazów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 416 s.
- PANIN, Leonid Grigor'evič (1991): *Slovar' russkoj narodno-dialektnoj reči v Sibiri XVII – pervoj poloviny XVIII v.* Moskva: Nauka. 182 s.
- PODVYSOCKIJ, Aleksandr (1885): *Slovar' oblastnogo archangel'skago narėčija v ego bytovom i ětnografičeskom primėnenii*. Sankt-Peterburg: Imperatorskaja Akademija Nauk. 198 s.
- POLJAKOVA, Elena Nikolaevna (2007): *Slovar' geografičeskich terminov v russkoj reči Permskogo kraja*. Perm': Permskij gosudarstvennyj universitet. 424 s.
- POLJAKOVA, Elena Nikolaevna (2010): *Slovar' leksiki permskich pamjatnikov XVI – načala XVIII veka*. T. 1. Perm': Permskij gosudarstvennyj universitet. 428 s.
- POS III – *Pskovskij oblastnoj slovar' s istoričeskimi dannymi*. Vyp. 3 (1976). Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. 178 s.
- RD – *Russkaja dialektologija* (1973). Izd. 2-e. Moskva: Prosveščenie. 280 s.
- RGN II – *Russisches geographisches Namenbuch*. Bd. II (1966). Wiesbaden: Harrassowitz. 720 s.
- RI DRD – *Reverse index to the Dictionary of Russian dialects. Preliminary version (vols. 1–25)* (1991). Illinois: University of Illinois at Urbana-Champaign. 566 s.

- SBHPZB I – *Slovník belaruskich havorak paŭnočna-zachodnjaj Belarusi i jaje pahra-ničča*. T. I (1979). Minsk: Navuka i tèchnika. 512 s.
- SDGVO I – *Slovar' donskich govorov Volgogradskoj oblasti*. Vyp. 1 (2006). Volgograd: Izdatel'stvo VBIPK RO. 428 s.
- SEJP II – SŁAWSKI, Franciszek (1958–1965): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. T. II. Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego. 560 s.
- SGRS II – *Slovar' govorov Russkogo Severa*. T. II (2002). Ekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta. 292 s.
- SMM – *Slovník mikrataponimaŭ Mahilëuščyny* (2004). Mahilëu: Mahilëuski dzjaržaŭny universitët. 208 s.
- SMMPZU I – *Slovník mikrotoponimiv i mikrohidronimiv pivnično-zachidnoji Ukrajiny ta sumižnych zemel'*. T. I (2006). Luc'k: Veža. 408 s.
- SENGŚ XV – *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*. T. XV (2011). Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski. 158 s.
- SPG I – *Slovar' permskich govorov*. Vyp. 1 (2000). Perm': Izdatel'stvo Knižnyj mir. 610 s.
- SREZNEVSKIJ, Izmail Ivanovič (1893): *Materialy dlja slovarja drevne-russkago jazyka po pis'mennym pamjatnikam*. T. I. Sankt-Peterburg: Imperatorskaja Akademija Nauk.
- SRGB – *Slovar' russkich govorov Baškirii* (2008). Ufa: Gilem. 406 s.
- SRGK I – *Slovar' russkich govorov Karelii i sopredel'nych oblastej*. Vyp. 1 (1994). Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta. 512 s.
- SRGNP I – *Slovar' russkich govorov Nizovoj Pečory*. T. 1 (2003). Sankt-Peterburg: Filologičeskij fakul'tet SPbGU. 554 s.
- SRGSib I/1 – *Slovar' russkich govorov Sibiri*. T. 1, č. 1 (1999). Novosibirsk: Nauka, Sibirskoje predprijatie RAN. 304 s.
- SRGSU I – *Slovar' russkich govorov Srednego Urala*. T. 1 (1964). Sverdlovsk: Sredne-Ural'skoe Knižnoe Izdatel'stvo. 208 s.
- SRJa II – *Slovar' russkogo jazyka XI–XVII vv*. Vyp. 2 (1975). Moskva: Nauka. 320 s.
- SRNG IV – *Slovar' russkich narodnych govorov*. Vyp. 4 (1969). Leningrad: Nauka. 358 s.
- STANG, Christian S. (1957): *Slavonic accentuation*. Oslo: W. Nygaard. 192 s.
- SVG I – *Slovar' vologodskich govorov*. Vyp. 1 (1983). Vologda: Vologodskij gosudarstvennyj pedagogičeskij institut. 143 s.
- TOLSTOJ, Nikita Il'ič (1969): *Slavjanskaja geografičeskaja terminologija. Semasiologičeskie ètjudy*. Moskva: Nauka. 264 s.
- TSŽVJa I – *Tolkovyj slovar' živogo velikoruskago jazyka Vladimira Dalja*. T. I (1903). Tret'e, ispravlennoe i značitel'no dopolnennoe izd. Sankt-Peterburg – Moskva: M. O. Vol'f.
- UNMasz CCII – tzw. maszynopis profesorski pow. częstochowskiego (por. Babik 2019). Oryginał w archiwum IJP PAN w Krakowie. 122 s.
- UNMatr CCII – *Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych. 202: powiat częstochowski*. Warszawa 1972 [niewydana matryca]. Oryginał w archiwum IJP PAN w Krakowie. 64 s.
- VARBOT, Žanna Žanovna (1978): Slavjanskije ètimologii (*snica, *vertbje i *vertēja 'vozvyšenost', *plytkb). In: *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas. Materialy i issledovanija 1976*. Moskva: Nauka, s. 263–277.

VOJCIK, A. A. (2018): Mikrataponimy Dokšyckaha raëna. In: *Belaruskaja dyjalektologija. Materyjaly i dasledavanni*. Vyp. 5. Minsk: Belaruskaja navuka, s. 141–143.

WÓJCIK, Urszula (2002): *Nazwy miejscowe dawnego województwa rawskiego*. Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN. 300 s.

ZAJKA, Ales' (2018): *Mikratapanimika Ivacëviččyny*. Minsk: Tëchnalohija. 228 s.

ZOTOV, Gennadij Vasil'evič (2010): *Slovar' regional'noj leksiki krajnego Severo-Vostoka Rossii*. Magadan: Izdatel'stvo Severo-Vostočnogo gosudarstvennogo universiteta. 540 s.

Resumé

PO STOPÁCH SLOVANSKÝCH LEXIKÁLNYCH DIALEKTIZMOV V POESKEJ TOPONYMII: *VERTĚJA 'VYVÝŠENINA' A PRÍBUZNÉ LEXÉMY

Štúdia bola inšpirovaná názvom poľ'a na úbočí kopca v južnopolskej dedine Apolonka (obec Janów, Čenstochovský okres, Sliezske vojvodstvo), doloženým v 2. polovici 20. stor. ako *Wrzyciej* a *Wrzycieje*, neskôr i *Wrzycieja*. Poslednú z uvedených foriem potvrdil v teréne sám autor v r. 2020. Kolísanie v skloňovaní možno objasniť existenciou a konkurenciou dvoch typov mäkkých feminín v poľštine (porov. analogické kolísanie v prípade poľ. *kolej* : *koleja* 'železnica; koľaj'). Zdá sa, že analyzovaný názov pochádza z praslovanského nárečového apelatíva rekonštruovaného ako *vertĕja (išlo, v najvšeobecnejšom zmysle, o označenie rôznych typov vyvýšených miest v teréne). Takýto výraz sa zachoval ako apelatívum v nárečiach všetkých troch východoslovanských jazykov, najmä v severoruských nárečiach, kde však vystupuje v niekoľkých formálnych variantoch, segmentálnych (predovšetkým *веретя*, *веретия* i *веретья*) aj akcentologických (prízvuk môže byť na druhej, tretej alebo štvrtej slabike slova). V článku sa autor pokúša dokázať – opierajúc sa najmä o zápisy s ѣ (jať) v staroruských prameňoch, ako aj o ukrajinské nárečové doklady, najmä z toponymie –, že časť týchto variantov je skutočne kontinuantom praformy *vertĕja, ostatné vznikli určite neskôr. Autor takisto venuje pozornosť termínu *vertĕ ž. (východisko pre vznik derivátu so sufixom *-ĕja), ktorý je doložený v čiastočne totožných topografických významoch, ako aj reflexom jeho ďalšieho derivátu (*vertĕje), na základe ktorého mohol vzniknúť variant *веретья*. Základ **vert-* bez ďalších sufixálnych rozšírení môžu mať aj poľské geografické názvy *Wrzec(z)ko* (dva doklady – miestny názov v strednom Poľsku a terénny názov vo Veľkopol'sku, známe od 14., resp. od 17. stor., pokiaľ sú z *Vert-isko), ako aj (?) nedostatočne dokumentované *Wrzecica* (terénny názov v Opolskom Sliezsku, doložený v jednom prameni v 1. polovici 20. stor., pričom pravopis dokladu presne neodráža nárečové znenie), ktoré však pripúšťajú aj iné usúvzťažnenie so slovanským apelatívnym materiálom. Záverečná časť štúdie je venovaná úvahám o možnej závislosti predpokladanej starej dĺžky v prvej slabike (odtiaľ vývin *ē > *y* v miestnom nárečí) od rekonštruovanej prajazykovej prozódie formy *vertĕja, ktoré vedú k niekoľkým rôznym interpretačným možnostiam (išlo by však o reflex novoakútovej intonácie). Otázky týkajúce sa etymológie tohto slovtvorného hniezda a iných variantov a názvov, ktoré s ním súvisia z hľadiska pôvodu, budú predmetom ďalšej štúdie.

Kľúčové slová: *Wrzyciej(a)*, poľská toponymia, praslovanská lexika, geografická terminológia